

## KNJIGA IV

### POLOŽAJ NOVOG GRADA-DRŽAVE

1. *Atinjanin:* Dobro, pa kakav će biti, onda, taj vaš grad? I ka- 704 A  
kvim treba da ga zamislim? Ne govorim o tome kako se on sada zove,  
niti koje ime ubuduće treba da mu se da — jer ime će tom novom gra- B  
du dati ili samo njegovo osnivanje, ili neko mesto, ime reke ili nekog  
izvora, ili ime nekog od domaćih bogova. Ovo pitam više zbog toga što  
želim da znam da li će to biti neki primorski grad, ili neki grad na kopnu.

*Kleinija:* Grad o kome smo sad govorili, prijatelju, udaljen je od  
mora otprilike osamdeset stadija.\*

*Atinjanin:* Dalje! Ima li u ovom njegovom području lukâ, ili  
uopšte nema lukâ?

*Kleinija:* Bar na ovom mestu obale ima tako dobrih luka da bo-  
ljih ne može biti.

*Atinjanin:* Avaj, šta mi to pričaš? A kakva je okolina grada? Je C  
li u svemu plodna ili možda u nečem oskudeva?

*Kleinija:* Ne oskudeva gotovo ni u čemu.

*Atinjanin:* Hoće li u susedstvu biti neki drugi grad?

*Kleinija:* Nipošto, jer se zbog toga i osniva. Jer odavna su se,  
naime, ljudi odande iselili, i to je zemlju načinilo pustom već od pra-  
davnih vremena.<sup>1</sup>

*Atinjanin:* A šta je s ravnicama, planinama i šumom? Kako sto-  
ji s njihovom podelom za naš grad?

*Kleinija:* U ovom pogledu potpuno liči na ostali deo Krita. D

*Atinjanin:* Ti bi ga pre nazvao brdovitim, nego ravnim?

*Kleinija:* Tako je!

*Atinjanin:* U pogledu sticanja moralne valjanosti grad, dakle,  
ne bi bio u sasvim bezizlaznom položaju. Jer, da je to primorski grad s  
dobrom lukom, da nije u svakom pogledu plodan, nego da u mnogim  
stvarima oskudeva, potreban bi mu bio neki veliki spasilac i nekakvi  
božanski zakonodavci da bi ga sačuvali od toga da postane leglom  
mnogobrojnih i izopačenih navika. A ovako, nešto utešno leži u njego-  
vih osamdeset stadija udaljenosti od mora. Grad, doduše, leži bliže

\* Stadij — oko 180 metara.

705 A moru nego što bi trebalo, otprilike utoliko bliže ukoliko su mu lepše luke, kako ti kažeš; ali ipak se treba s tim pomiriti. Jer neposredna blizina mora znači nešto prijatno za svakodnevni život, ali je takvo susedstvo ipak slano i gorko. Blizina mora, naime, izaziva želju za sticanjem novca, širom otvara vrata trgovini na veliko i na malo, a u dušama stvara nepostojane i nečasne navike, sam grad čini nepouzdanim i neprijateljskim prema samom sebi, a isto tako i prema ostalim ljudima. Uteha za taj kraj je, međutim, u tome što je rodan svime. Pošto je bro-  
B dovit, jasno je da on ne može da donosi mnogobrojne plodove i u izobilju. Jer, kad bi sve to imao, onda bi se zbog bogatog izvoza svega toga napunio zlatom i srebrom, a to je najveće zlo, da tako kažemo, za jednu državu koja treba da stiče plemenite i pravične navike i poglede, što smo, ako se sećamo, kazali u našim prethodnim raspravljanjima.<sup>2</sup>

*Kleinija:* Sećamo se, dabome, i slažemo se, i sada i onda smo govorili pravilno.

#### DA LI ĆE GRAD-DRŽAVA IMATI SVOJU FLOTU?

C *Atinjanin:* A dalje? Kako stoje stvari sa drvetom za brodogradnju u tom kraju?

*Kleinija:* Nema tu ni jela ni omorika u količini vrednoj pomena, nema mnogo ni čempresa. Moglo bi se naći nešto borova i malo platana što je brodograditeljima neophodno potrebno za unutrašnju opremu brodova.<sup>3</sup>

*Atinjanin:* I u tom pogledu s prirodom toga predela stvari ne stoje loše.

*Kleinija:* A zašto?

D *Atinjanin:* Sreća je ako država ne može lako oponašati svoje neprijatelje u onom što je loše.

*Kleinija:* Na koju od mojih reči ciljaš kad govoriš ovako?

E 2. *Atinjanin:* Divni moj prijatelju, pazi na mene u vezi s onim što je rečeno na početku — da, naime, kritski zakoni<sup>4</sup> imaju samo jedan cilj, a vi ste obojica govorili da je taj cilj rat; ja sam to prihvatio i rekao da je sasvim u redu ako se ovakve zakonske odredbe na neki način odnose na vrlinu, ali se nipošto nisam mogao složiti s tim da se one mogu odnositi samo na jedan deo vrline, a ne na vrlinu kao celinu. A vi me sada dobro pratite, i pri donošenju ovoga zakona dobro pazite da li ja u zakone unosim nešto što se uopšte ne odnosi na vrlinu, ili se možda odnosi samo na jedan deo vrline. Jer, po mome shva-  
706 A tanju, samo onaj zakon može biti smatran valjanim koji kao strelac uvek cilja na ono što je jedino praćeno nečim večno lepim, a sve ostalo ostavlja po strani, bilo da je to bogatstvo ili nešto tome slično, ako ne odgovara gore pomenutim osobinama vrline.\* A što sam rekao o

\* 660 D—661 C.

imitiranju neprijatelja u zlu, mislio sam pri tome na one slučajeve kad neko živi pored mora, pa mu neprijatelji zadaju nevolje. Kao što je, na primer, Minos — to ću vam ispričati bez namere da vas podsetim na nesreću — jednom, pošto je stekao veliku moć na moru, primorao na plaćanje teškog danka Atičane, koji dotad još nisu imali ratne brodove kao što ih imaju sada, niti pak građevinskog drveta za brodogradnju da bi lako mogli izgraditi pomorsku silu. Oni, dakle, nisu mogli da odbrane od neprijatelja. Jer za njih bi zaista bilo mnogo bolje da su više puta izgubili po sedam dečaka<sup>5</sup> nego što su se od teško naoružanih i postojanih pešaka pretvorili u pomorske vojnike i navikli se da čestim iskrcavanjem iznenade neprijatelja te da se u brzom trku ponovo povlače na svoje brodove, i misle da nema nikakve sramote u tome ako ne bi imali hrabrosti da izdrže neprijateljsku navalu i da izlažu svoj život, nego uvek nalaze spremno opravdanje za bacanje oružja i da se dadu u bekstvo, što, kako oni kažu, nije sramotno. Jer, ovakve izjave se obično javljaju u pomorskoj vojničkoj službi, i nisu dostojne bezbrojnih pohvala, nego sasvim suprotno. Jer, nikoga ne treba navikavati na loše običaje, a najmanje najbolji deo građana. Mogli su naučiti i od samoga Homera da takav postupak ne zaslužuje pohvalu. Kod njega Odisej grdi Agamemnona zbog toga što je naredio Ahajcima da povuku lađe u more još dok su ih Trojanci potiskivali u borbi. On je besan na njega i govori mu (*Ilijada*, XIV, 96—102):

*Koji naređuješ dokle još traje rat i bojna vika pokrite u more lađe povući, više veselja da imaju Trojanci što pobedu odnose veće a nama nesreća ljuta da stigne, jer neće Ahejci tada odupret' se moći da u more potegnu lađe, nego će osvrtat' se u strahu i borbu napuštati'. Tada će tvoj im savet škoditi, narodna glavo!*

I Homeru je bilo jasno da troveslarke predstavljaju opasnost kad se nalaze u moru u blizini teško naoružanih pešaka koji se bore. I lavovi bi se navikli da beže pred jelenima kad bi raspolagali takvim stvarima. Pored toga, bezbednost država koje su pomorske sile ne nalazi se u rukama najboljih ratnika. Jer, ako bezbednost država leži u veštini krmanjenja i upravljanju lađama sa pedeset vesala, i to u rukama ne znam kakvih i moralno ne baš valjanih ljudi, onda zaista nije moguće postupiti pravilno prilikom dodeljivanja počasti pojedincima.<sup>6</sup> Pa ipak, kako bi valjano upravljana država mogla postojati kad bi bila toga lišena.\*

*Kleinija:* To je gotovo nemoguće. Ali, dragi moj, što se tiče pomorske bitke kod Salamine, koju su Heleni vodili protiv varvara, mi Krićani bar kažemo da je ona spasla Heladu.

\* Tj. lišena dodeljivanja počasti.

C *Atinjanin:* To stvarno govori većina Helena i varvara. A mi, dragi prijatelju, ja i ovaj moj Megil, tvrdimo upravo o kopnenim bitkama kod Maratona i Plateje\* da je prva počela, a druga dovršila spašavanje Helena i da su Helene učinile boljima ove bitke, a one druge nisu, — da se tako izrazimo o bitkama koje su nas tada spasle. Jer, bitki kod Salamine dodacu i pomorsku bitku kod Artemizija.\*\* Ali mi sada ispitujemo moralnu valjanost države i zbog nje se bavimo i prirodom zemlje i ustrojstvom zakona, jer smo uvereni da za čoveka nije najveća vrednost u tome što postoji, kao što većina ljudi misli, nego da bude što je moguće bolji i da tako ostane za sve vreme svoga života. Mišlim da smo i o tome već nešto kazali u ranijem razgovoru (627 C, D).

*Kleinija:* Jesmo.

*Atinjanin:* Da ispitamo, dakle, jedino ovo: da li idemo tim istim putem, koji je najbolji za gradove, već i prilikom njihova osnivanja i davanja zakona?

*Kleinija:* Sigurno!

### POČETAK KOLONIZACIJE

E 3. *Atinjanin:* Odgovori, onda, redom na ova pitanja: koji će biti taj narod koji će naseliti tu naseobinu? Da li sme da sa celog Krita dođe svako ko želi da se iseli, budući da u pojedinim gradovima ima više ljudi nego što zemlja može da ih ishrani, jer, valjda, ne skupljate bilo koga od Helena? A ja vidim da su u vašoj zemlji naseljeni i neki ljudi iz Arga, sa EGINE i iz drugih krajeva helenske zemlje.<sup>7</sup>

708 A A sada nam odgovori: odakle će, po tvom mišljenju, doći društvo novih građana?

*Kleinija:* Izgleda da će se sakupiti sa celog Krita, a od ostalih Helena će prihvatiti, čini mi se, najviše sugrađana sa Peloponeza. Što tvrdiš da ovde ima građana iz Arga, to je tačno, a najpoznatiji rod ovde je gortinski, jer se on ovamo preselio iz Gortina<sup>8</sup> na Peloponezu.

B *Atinjanin:* Osnivanje naseobina nije, dakle, podjednako lako za države kad se ne vrši onako kako to rade rojevi pčela, da se, naime, jedno pleme naseli na drugom mestu polazeći iz istoga mesta kao prijatelj od prijatelja zato što ih je pritisla teskoba zemljišta ili neke druge nevolje. Ponekad je i pod pritiskom unutrašnjih borbi neko pleme primorano da se preseli negde na drugo mesto u stranom svetu. Događalo se čak i to da je celokupno stanovništvo nekoga grada napustilo svoj kraj pošto je u ratu bilo savladano od jačeg neprijatelja. To u neku ruku olakšava osnivanje naseobina i donošenje zakona, dok ih, s druge strane, otežava. Jer, to što ljudi pripadaju istom plemenu sa zajedničkim jezikom i sa zajedničkim zakonima stvara nekakvu prijatelj-

\* 479. pre n.e.

\*\* 480. pre n.e.

sku vezu, pošto su im zajedničke žrtve i sve što je tome slično, ali ti ljudi ne primaju rado druge zakone i tuđa državna uređenja koja se razlikuju od njihovih domaćih uređenja. Ponekad je takvo pleme zbog loših zakona zapalo u unutrašnje borbe i onda po navici pokušava da zadrži te stare običaje, zbog kojih je i propalo. Ono na taj način osnivaču naseobine i zakonodavcu zadaje poteškoće i postaje neposlušno. S druge strane, pleme koje se s najrazličitijih strana spojilo u istu zajednicu, biće možda više spremno da se pokori nekim novim zakonima; ali za to će biti potrebno mnogo vremena i veoma mnogo truda dok se u potpunosti složi, dok počne, da tako kažemo, disati zajedno, kao što je to slučaj s konjskom zapregom. Ali zaista su zakonodavstvo i osnivanje država od svega najsavršenija sredstva da ljudi postignu vrlinu.

*Kleinija:* Verovatno. Ali reci nam jasnije na šta si mislio kad si ovo rekao?

### USLOVI ZA USPEH

E 4. *Atinjanin:* Prijatelju dragi, kad se sada vraćam na zakonodavce i ispitujem ih, izgleda mi da ću ujedno kazati nešto nepovoljno za njih.<sup>9</sup> Ali ako na taj način budemo razgovarali o nečemu što će biti od koristi našem izlaganju, onda nam to neće suviše smetati. I zašto se, najzad, na to teško odlučujem? Izgleda da se u tom stanju nalazi sve što je ljudsko.

*Kleinija:* O čemu ti zapravo pričaš?

*Atinjanin:* Hteo sam da kažem da niko od ljudi ni u čemu nije zakonodavac, nego da su naši zakonodavci, naprotiv, svi događaji i sva zbivanja koja nam se bilo kako dešavaju (koja nas bilo kako pogađaju); oni su zapravo ti koji odlučuju u svemu. Ili neki rat nasilno sruši državna uređenja i izmeni zakone, ili pak nemaština zbog teške oskudice. Vrlo često i bolesti primoravaju na mnoge novotarije, kad navale zaraze i nevolje koje dugo traju, često i tokom mnogih godina. Ko, dakle, sve ovo predvidi taj će doći do zaključka, kao što i ja uradih: da nijedan smrtan čovek nije nikada zakonodavac ni za šta, već da gotovo sve što je ljudsko zavisi od sudbine. I onaj koji sve to kaže za brodarstvo, za veštinu krmanjenja, za veštinu lečenja i veštinu vojskovođe, taj je, izgleda, u pravu kad to govori, ali je isto tako moguće da o svemu tome pravo govori onaj koji kaže sledeće...

*Kleinija:* Šta to?

*Atinjanin:* Da bog, i zajedno s bogom i sudbina i povoljna prilika, upravljaju celokupnim ljudskim bitisanjem, ali da je prikladnije ako se prizna da ovde postoji i nešto treće,<sup>10</sup> naime, ljudska umešnost (veština). Jer da se prilikom neke oluje može uzeti u pomoć veština krmanjenja, to je, po mom mišljenju, daleko veća prednost nego kad se to ne bi moglo. Ili, možda, nisam u pravu?

*Kleinija:* Tako je!

*Atinjanin:* Tako je, dakle, i sa svima ostalim stvarima, pa ćemo to isto morati priznati i za zakonodavstvo. Kad se, naime, slažu sve povoljne okolnosti koje treba da zemlji koriste ako u njima treba da ostvari srećan život, takvoj državi uvek treba da pripadne jedan zakonodavac koji dobro poznaje istinu.

*Kleinija:* To je potpuna istina.

D *Atinjanin:* Onaj, dakle, koji za sve pojedinačne navedene slučajeve raspolože potrebnom veštinom — taj će se svakako moći, bez bojazni da će pogrešiti, pomoliti i zatražiti ono što sudbina ima da mu dodeli, tako da mu bude potrebna još samo njegova veština i znanje. Je li tako?

*Kleinija:* Sasvim tačno!

*Atinjanin:* A svi ostali koje smo maločas pomenuli, ako budu pozvani da se u tom smislu pomole, hoće li to učiniti?

*Kleinija:* Nego šta!

*Atinjanin:* To isto bi, mislim, učinio i zakonodavac.

*Kleinija:* I ja tako mislim.

E *Atinjanin:* Hajde, dakle, zakonodavče, reći ćemo mu, kakvu državu treba sad mi da ti damo da bi je posle preuzimanja vlasti ti mogao pomoću ostalog sam urediti kako valja? Šta će biti tačan odgovor na to? Da li treba da ovde sad odgovorim umesto zakonodavca?

*Kleinija:* Da.

#### OSOBI NE TIRANINA KAO UPRAVLJAČA I ZAKONODAVCA

710 A *Atinjanin:* I zakonodavčev će odgovor glasiti ovako: „Dajte mi državu“, reći će on, „koja je pod upravom tiranina“<sup>11</sup>. „A tiranin neka bude mlad, neka ima dobro pamćenje, neka lako shvata, neka bude hrabar i po prirodi plemenite duše; a osobina za koju smo u našim ranijim izlaganjima (696 D) rekli da mora pratiti sve delove vrline, treba i sada da prati tiraninovu dušu, ako i ostale osobine koje on poseduje treba da budu od neke koristi.“

*Kleinija:* Izgleda da naš prijatelj, dragi Megile, kaže da umerenost mora da prati ostale osobine, zar ne?

*Atinjanin:* Tako je, Kleinija, ali ja pri tome mislim na ono što narod uopšte pod izrazom „umerenost“ podrazumeva, a ne onu otmenu i uzvišenu umerenost čija je suština zapravo razboritost, nego ona prirodna sklonost koja se javlja odmah i kod dece i kod životinja, koja neke čini neotpornim prema dražima zadovoljstva, a druge otpornima, ona za koju smo rekli da sama za sebe, odvojena od ostalih dobara, ništa ne znači. Valjda ste shvatili na šta mislim?

*Kleinija:* Sigurno!

B *Atinjanin:* Neka, dakle, naš tiranin, uz ostala svojstva, poseduje i ovaj prirodni dar, ako država treba da dobije što brže i što potpunije ono uređenje koje će joj omogućiti najsrećniji život. Jer, neko brže

i bolje oblikovanje državnog uređenja od ovoga niti postoji niti će ga valjda ikada biti.

*Kleinija:* Kako i s kakvim bi dokazivanjima, prijatelju, trebalo da ovo neko tvrdi, da bi i druge mogao uveriti da je to njegovo tvrđenje tačno?

*Atinjanin:* Lako je uvideti, dragi Kleinija, da je ovo moje tvrđenje u skladu s prirodom.

*Kleinija:* Zaista? Ako bi se, tvrdiš, pojavio tiranin, mlad, umeren, lakog shvatanja, jak u pamćenju, hrabar i plemenite duše?

*Atinjanin:* I srećan, dodaj još, ne u nečem drugom, nego u tome da se za vreme njegove vlade pojavi neki hvale dostojan zakonodavac, i da neki srećan slučaj spoji obojicu. Jer, ako se to ostvari, onda je bog izvršio otprilike sve ono što je potrebno ako želi da neka država bude u najvećoj meri srećna. Drugi je po vrednosti slučaj ako se nađu dva takva vladara; treći je onaj ako postoje tri vladara, i tako dalje u istom odnosu, pri čemu važi pravilo: ukoliko ih ima više, položaj biva teži, a ukoliko manje — lakši.

*Kleinija:* Iz tiranije, kažeš, mogla bi se razviti najbolja država, kako izgleda, u zajednici sa savršenim zakonodavcem i umerenim tiraninom, i najlakše i najbrže bi iz takvog oblika mogla preći u onaj najbolji oblik, a na drugom mestu iz oligarhije, ili kako ti to misliš? A na trećem mestu iz demokratije.

*Atinjanin:* To nikako, nego u prvom redu iz tiranije, zatim iz kraljevskog uređenja, a na trećem mestu iz nekakve demokratije. Oligarhija je tek na četvrtom mestu, i ona bi najteže mogla ostvariti tu promenu, jer se u njoj nalazi najviše vlastodržaca.<sup>12</sup> Kažemo da se najbolji oblik državnog uređenja ostvaruje onda kad se pojavi po prirodi istinski zakonodavac i kad on ima zajedno moć s onima koji u toj državi imaju najveću vlast. Gde je njihov broj najmanji, a moć najveća, kao što je to slučaj kod tiranije, tamo i pod takvim okolnostima može se takva promena izvršiti brzo i lako.

*Kleinija:* Kako? Mi to ne razumemo.

*Atinjanin:* Pa ipak mislim da se o tome nisam izjasnio samo jednom nego više puta.<sup>13</sup> Ali vi valjda još niste videli državu pod vlašću tiranina.

*Kleinija:* Ja, bogami, nisam ni željan da tako nešto gledam.

*Atinjanin:* Pa ipak bi ti mogao u takvoj državi videti ono o čemu smo upravo razgovarali!

*Kleinija:* A šta to?

*Atinjanin:* Tiraninu nisu potrebni nikakvi napor niti mnogo vremena ako zaželi da izmeni običaje svoje države; on samo treba da krene prvi tim putem kud god zaželi, u želji da građane navodi na put vrline, ili, pak, na suprotni put; on prvi treba da u svemu dâ primer svojim radom tako što će na jednoj strani hvaliti i isticati, a na drugoj prekorevati, da neposlušnoga izloži ruglu i sramoti, uvek prema svakom pojedinom postupku.

*Kleinija:* I svi ostali građani će se sigurno brzo ugledati na primer onog čoveka koji poseduje toliku moć uveravanja, zajedno sa silom.

*Atinjanin:* Neka nas niko, dragi moji prijatelji, ne pokušava uveriti da neka država na neki drugi način može brže i lakše doći do promene sopstvenih zakona nego pod vodstvom vlastodržaca, niti u to da se to sada drukčije zbiva, niti da će se ikada kasnije drukčije zbivati. Jer, po našem mišljenju, to nije nemoguće niti se teško ostvaruje, nego teškoća leži u ispunjenju sledeće pretpostavke, koja se u toku dugih vremenskih perioda samo retko kad ispunjava. Ali, u slučaju da se to ostvari, onda to izaziva bezbrojna dobra u državi gde se pojavi.

*Kleinija:* Šta želiš time da kažeš?

*Atinjanin:* Mislim: kad se jednom pojavi božanska ljubav za umerenim i pravičnim načinom života u srcima velikih vlastodržaca koji vladaju ili kao monarsi ili pak na osnovu velikog bogatstva ili plemenitog porekla, ili kad se rodi neko s prirođenim osobinama Nestora, za koga kažu da se među svim ljudima najviše ističe snagom govora, a još više umerenošću.\* To se, prema predanjima, dogodilo u trojansko doba, ali u naše vreme nikako. Ali, ako se rodio takav čovek, ili ako se rodi, ili ako je neko među nama sada takav — onda on sam živi srećno, a srećni su i oni ljudi koji slušaju reči koje dolaze iz njegovih premudrih usta. I tako to ide i važi kod svake vrste državne vlasti, kad se kod jednog čoveka u isto vreme sjedini najviša vlast sa razboritošću i umerenošću, da se tada razvije najbolje državno uređenje i najbolji zakoni,\*\* jer na neki drugi način to se, svakako, nipošto neće ostvariti.

Neka ovo iskazano u vidu priče posluži kao proročanstvo i kao potvrda da je državi, s jedne strane, teško da dobije dobre zakone, a, s druge strane, ako se ostvari sve ono što kažemo, da je to najbrže i najlakše od svega.

*Kleinija:* Kako?

*Atinjanin:* Pokušajmo sada mi starci da u našoj raspravi, kao dečaci, oblikujemo zakone, tako što ćemo sve to primeniti na tu tvoju naseobinu.

*Kleinija:* Hajdemo, dakle, na posao i ne oklevajmo više!

#### MOLITVA BOGU

5. *Atinjanin:* Pomolimo se sad bogu da nam pomogne pri našem uređenju države; neka nas on usliši, neka nam bude milostiv i neka nam dobronamerno pomogne pri uređenju države i zakona!<sup>14</sup>

*Kleinija:* Da, neka dođe da nam pomogne!

\* Homer, *Ilijada*, I, 247—252.

\*\* Isto i u *Državi*, 473 D.

#### NAJBOLJA VLAST U DRŽAVI

*Atinjanin:* Kakvo ćemo uređenje dati državi?

*Kleinija:* Koji smisao želiš da daš svojim rečima? Izrazi se jasnije: da li nekakvu demokratiju, ili oligarhiju, ili aristokratiju ili kraljevsko uređenje? Valjda ne govoriš o tiraniji, kako bismo bar mogli pomisliti?

*Atinjanin:* Deder, koji bi od vas dvojice prvi hteo da odgovori na pitanje kome od navedenih oblika pripada sad uređenje njegove sopstvene države!

*Megil:* Zar ne bi bilo na mestu da ja, kao stariji, prvi kažem?

*Kleinija:* Možda.

*Megil:* Eto, prijatelju, ako u duši razmislim, ne mogu da ti ona-ko naprećac kažem kako bi trebalo nazvati naše lakedemonsko uređenje, čini mi se da je slično čak tiranskom uređenju, jer u njemu postoji vlast efora, koja je neverovatno tiranska. Ponekad mi se, opet, prividi da više od svih ostalih država liči na demokratsko uređenje. Bilo bi, opet, sasvim neobično ne priznati da je naše državno uređenje aristokratsko. U njemu se stvarno nalazi i doživotna kraljevska vlast, najstarija od svih vlasti i, kao takvu, je priznajemo i mi i svi ljudi.<sup>15</sup> I kad si mi ovako iznenada postavio to pitanje, ja zaista ne mogu, kao što rekoh, sasvim pouzdano izjaviti kome od pomenutih državnih uređenja pripada naše državno uređenje.

*Kleinija:* Izgleda mi, dragi moj Megile, da se isto to dešava i sa mnom. U velikoj sam neprilici kad treba da se sigurno izjasnim o tome kome od ovih oblika pripada državno uređenje u Knosu.

*Atinjanin:* Prijatelji, to je zato što vi zaista imate prava državna uređenja. Jer oni oblici koje upravo spomenusmo nisu nikakva prava državna uređenja, nego samo gradska naselja, u kojima jedan deo podleže nasilnoj vladavini drugoga i slepo joj se pokorava, a svako takvo naselje naziva se po gospodaru koji njime vlada. Ali, ako država treba da bude nazvana po svome gospodaru, onda bi zaista morala da se nazove imenom boga, kome stvarno pripada vlast nad razumnim ljudima koji imaju razum.<sup>16</sup>

*Kleinija:* A ko je taj bog?

#### VEK KRONOV

*Atinjanin:* Ne treba li još malo da se pozabavimo mitom, ako želimo da tačno objasnimo pitanje koje se postavlja?

*Kleinija:* Dabome, treba tako postupiti!

6. *Atinjanin:* Svakako! Što se, naime, tiče država pomenutih u našem prethodnom raspravljanju, kažu da je mnogo pre njih za vreme Krona<sup>17</sup> postojala nekakva vladavina i nekakvo državno uređenje kome nije ništa nedostajalo da bude potpuno srećno. Među sadašnjim

državama se može njegovom slikom i prilikom smatrati samo ona država čija je uprava najbolja.

*Kleinija:* Čini se da bi bilo veoma potrebno da čujemo o toj vladavini.

*Atinjanin:* I meni se tako čini, pa sam zato i naveo razgovor na nju.

*Kleinija:* To si vrlo dobro uradio! A ako sad ovu priču nastaviš i završiš, bilo bi to sasvim opravdano, ako odgovara našem ispitivanju.

*Atinjanin:* Treba da učinim ono što kažete. Došlo je, dakle, do nas predanje o blaženom životu tadašnjih ljudi, koji su imali svega u izobilju, i bez rada. Kao uzrok tome navodi se otprilike ovo. Kronos je uvideo, kao što smo spomenuli, da nijedna ljudska priroda nije sposobna da svim ljudskim poslovima upravlja sama, sa neograničenom vlašću, a da pri tome ne bude ispunjena obešću i nepravdom. Uviđajući to, on za kraljeve i upravljače država nije postavljao ljude, već pripadnike jednog božanskijeg i vrednijeg roda, naime: demone, upravo kao što i mi sada postupamo sa sitnom stokom i sa stadima svih pitomih životinja. Mi za čuvara goveda ne postavljamo goveda, niti koze za čuvaru koza, nego sami njima upravljamo, jer smo bolji rod od njih. Na isti način je, dakle, i bog, iz ljubavi prema ljudima, postavljao njima na čelo rod koji je bio vredniji od našeg, rod demonu, koji se za nas brinuo bez tegoba za sebe, starajući se o nama i pružajući nam mir, stid, dobre zakone i obilje pravde, te tako ljudski rod sačuavao od nesloge i činio ga srećnim. Ta priča i sada još izriče istinito tvrđenje da države kojima ne vlada bog, nego neki smrtni čovek, ne mogu ni u kom slučaju izbeći nevolje i tegobe. Smisao priče je u tome da moramo na sve načine nastojati da se ugledamo na život kakav je bio prema pričanju u Kronovo vreme, te da se i u javnom i u privatnom životu moramo pokoravati besmrtnoj prirodi ukoliko je u sebi imamo, pa tako upravljati svojim domovima i državama, nazivajući zakonom ono što nam je dao razum. Ali, ako jedan čovek, ili neka oligarhijska ili demokratska vlada kojoj duša teži za nasladama i požudama pa traži da ih se nasiti, ali joj nikad nije dovoljno, nego je stalno obuzima neograničena i nezasićna bolest,<sup>18</sup> zadobiju vlast nad državom ili nad pojedincem, pošto su pogazili zakone — onda ne postoji nikakva mogućnost za spasenje, kao što smo maločas napomenuli. Eto, Kleinija, zato je potrebno da ispitujemo tu priču kako bismo mogli videti hoćemo li pristati uz nju, ili kako ćemo postupiti.

*Kleinija:* Neophodno je da pristanemo uz nju.

#### PRAVDA I VLAST

*Atinjanin:* Imaš li, sad, na umu da neki tvrde kako ima onoliko vrsta zakona koliko i državnih uređenja? A maločas (712 C) smo naveli vrste državnih uređenja koje, po mišljenju mnogih ljudi, postoje. Nemoj misliti da je sad kod ovog spornog pitanja reč o nečem neznanom. Naprotiv, to je nešto najvažnije, jer mi smo ponovo naišli na

sporno pitanje o tome šta treba da bude merodavno pri određivanju šta je to pravo a šta nepravda. Kažu da zakoni ne treba da se obaziru ni na rat ni na vrlinu kao celinu. Državno uređenje, kakvo god postojalo, mora videti korist u tome kako će se trajno održati na vlasti i ne biti srušeno, tako je, misli se, najbolje izražena prirodna definicija prava.

*Kleinija:* Kako, dakle?

*Atinjanin:* Da ono (pravo) predstavlja ono što je korisno jačemu.<sup>19</sup>

*Kleinija:* Objasni malo bolje!

*Atinjanin:* Evo ovako. Zakone, kažu, u državi uvek donosi onaj deo društva koji je na vlasti. Zar ne?

*Kleinija:* Pravo kažeš.

*Atinjanin:* Misliš li ti sad, tako kažu oni, ako narod, ili neki drugi nosilac vlasti, ili pak tiranin, posle izvojevane pobeđe, donesu samovoljno zakone, da će se u prvom redu obazirati na nešto drugo a ne na ono što će biti od koristi njima da bi trajno sačuvali svoju vlast?

*Kleinija:* Kako bi se to moglo zamisliti!

*Atinjanin:* I ako sad neko ove zakone prekrši, donosilac zakona će ga kazniti kao krivca, i taj svoj postupak će označiti kao pravedan?

*Kleinija:* Tako bar izgleda.

*Atinjanin:* Takav postupak i ovaj način bi se uvek smatrao pravednim?

*Kleinija:* Tako proizlazi iz ovog izlaganja.

*Atinjanin:* To je, naime, jedan od zahteva koji se tiče vlasti.<sup>20</sup>

*Kleinija:* Kojih to?

*Atinjanin:* Onih zahteva o kojima maločas razgovarismo u vezi s pitanjem ko treba da vlada i nad kim. Pokazalo se, naime, da roditelji treba da vladaju decom, stariji — mlađima, ljudi plemenita porekla — ljudima neplemenitim po rođenju, a pojavio se, ako se dobro sećamo, niz drugih odnosa koji su jedan drugome smetali. Jedan od tih odnosa je bio upravo ovaj koji smo sad spomenuli, pa smo tada rekli da, po Pindarovu mišljenju i rečima,<sup>21</sup> najvećoj sili (moći) po samoj prirodi pripada vođstvo.

*Kleinija:* Da, to smo onda rekli.

*Atinjanin:* A sad gledaj kome od ovih shvatanja treba da predamo našu državu! Jer, već bezbroj puta se ovakav slučaj desio u nekim državama.

*Kleinija:* Kakav?

*Atinjanin:* Kad se raspirila borba oko vlasti, onda su pobednici svu upravu nad državom tako isključivo sebi prisvojili da pobedenima nisu ustupili ni najmanji deo vlasti, ni njima niti pak njihovim potomcima, nego su celog života budno pazili da ne bi neko od pobedenih došao na vlast i da ne bi u sećanju na pretrpljene patnje podigao ustanak. Mi takve države ne smatramo pravim državama, a one zakone koji nisu bili stvoreni radi zajedničke koristi države kao celine takođe smatramo da ne vrede. Naprotiv, mi za one zakone koji su stvoreni samo radi jednog dela države kažemo da su stvar jedne stranke, a



ne cele države. I ono takozvano pravo kako ga oni određuju mi smatramo da je uzalud tako nazvano. Ovo ističemo zbog toga što u tvojoj novoj državi nikome nećemo dodeljivati počasne službe zato što je bogat, ili što možda inače raspolaže nekim preimućstvima kao što su snaga, visok stas ili plemenito poreklo. A, naprotiv, tvrdimo da će se onome koji se pokaže kao najposlušniji donetim zakonima i koji se u tome pokaže kao pobednik morati poveriti nadzor nad donetim zakonima, i to najviše onome koji u tome bude prvi, a drugi po redu onome koji po redu bude drugi pobednik. Po tom merilu treba redom dodeljivati i ostale službe u državi. One koji se obično nazivaju upravljačima prozvaao sam sada slugama zakona, i to ne zato što želim da uvedem neke novotarije u davanju naziva, nego zato što sam ubeđen da upravo od toga više nego od čega drugog zavisi i spas države kao i tome suprotno (tj. propast — *prev.*). Jer u državi gde zakon zavisi od vlasti upravljača i gde on sam nema snage, ja vidim da je spremna propast. A u državi gde je zakon gospodar upravljača, i gde je vlast potčinjena zakonima, ja dobro vidim da postoje i spas i sreća i sve blagodeti koje bogovi dadoše državam.

*Kleinija:* Tako je, Zevsu mi, prijatelju! Oštar vid imaš za te stvari, kako to tvojim godinama odgovara.

*Atinjanin:* Dok je čovek mlad ima veoma slab vid za te stvari, a kad ostari on veoma oštro vidi.

*Kleinija:* To je sušta istina.

*Atinjanin:* A šta dalje? Zar nećemo zamisliti da su naseljenici već stigli i da su već tu pred nama, i uputiti im sledeću opomenu?

*Kleinija:* A zašto ne bismo?

#### GOVOR UPUĆEN NASELJENICIMA

7. *Atinjanin:* „Ljudi“ — tako ćemo im reći — „bog koji, kao što veli poznata stara izreka, u svojim rukama drži početak, kraj i sredinu svega, prema svojoj prirodi, tačno ide pravim putem. Njega stalno prati pravda — osvetnica svih onih koji se ne pokoravaju božanskom zakonu. Ko želi biti srećan, drži se nje i prati je ponizno i smerno. Ali ako se neko, naduvan uobraženošću ili gord na svoje bogatstvo, počasti ili telesnu lepotu uzdigne u svom mladalačkom bezumlju i obesti kao da mu nije potreban nikakav upravljač niti vođa, nego kao da je čak sam sposoban da vodi druge, njega bog napušta. I tako ostavljen i napušten od boga, on prima u društvo sebi slične ljude da bi mogao ludovati i izazivati nered i metež u svemu. Mnogi u njemu vide nešto veliko, ali posle kratkog vremena stiže ga kazna pravde, i on potpuno uništava i sebe i svoj dom i državu. Kako mora postupati razuman čovek, ili na šta treba da misli pri takvom stanju stvari, a šta treba da izbegava?“

*Kleinija:* Ovo je bar potpuno jasno. Svaki čovek mora misliti kako će biti uz one koji su spremni da se pridržavaju boga (da se povode za bogom, da se upravljaju prema bogu).

8. *Atinjanin:* „Koje je delovanje, dakle, bogu milo i za kojim se on povodi? Samo jedno, kao što je jedna i ona stara izreka koja ga izražava: „Slično je milo sličnome<sup>22</sup> ako ima pravu meru; dok ono što nema prave mere nije milo ni međusobno ni onome što ovu meru poseduje.“ Bog će nam, dakle, biti pravo merilo svega, i to mnogo više nego bilo koji čovek, kako se sada govori.<sup>23</sup> Zato je neophodno da svako ko želi da bude drag jednom takvom biću svim silama nastoji da i sam postane takav. Zato, ako je neko od nas umeren, on je bogu drag jer mu je sličan, a onaj koji nije umeren nije mu sličan, suprotan mu je i nepravedan. To isto važi i za ostale moralne zahteve. Imajmo, dakle, sad na umu da se na ovo nadovezuje jedna dalja opomena, i to, po mom mišljenju, najistinitija i najlepša izreka od svih: da je, naime, za čestitog čoveka prinošenje žrtava bogovima i opštenje s bogovima pomoću molitava, zavetnih darova i celokupnog bogoslužjenja nešto najlepše, najdivnije i za srećan život korisnije nego ista drugo, te mu stoga na naročiti način i dolikuje, dok lošeg čoveka pogađa sve ono što je ovom suprotno. Jer, loš čovek nema čistu dušu, a čista duša se nalazi u čestitog čoveka. A od čoveka okaljanog gresima primati darove ne pri-  
liči ni čoveku punom vrline niti pak bogu. Uzaludan je, dakle, sav onaj veliki napor koji bezbožnici ulažu oko bogova, dok takav trud potpuno odgovara svim pobožnim ljudima. Ovo je, dakle, cilj koji moraju pogoditi svi. A što se tiče strela uperenih u cilj i, da se tako izrazim, njihovog odapinjanja, šta bi bilo najbolje da se navede pod ovim nazivima? Pre svega, tako tvrdimo, cilj pobožnosti može najbolje pogoditi onaj koji iskazuje počasti olimpijskim bogovima i onima koji štite državu, a posle toga ukaže počasti i bogovima podzemlja, i to žrtve u parnom broju i od manje vrednosti, dok višnjim bogovima prinosi žrtve u neparnom broju i suprotne onima koje smo naveli.<sup>24</sup> Posle ovih bogova razuman čovek će prinositi žrtve i demonima, a posle njih i herojima. Zatim, na osnovu zakonskih odredaba, da se domaćim bogovima podignu naročiti kipovi, a na to neka se nadovezuju i počasti živim roditeljima. Tako je i pravo i red da čovek njima isplaćuje prvi i najveći dug, najveću od svih svojih obaveza, i da smatra da sve što poseduje i ima pripada upravo onima koji su ga rodili i odnegovali. Za njihovu negu treba da odvoji koliko god može, počev s imanjem, zatim telesna dobra, a, kao treće, i duhovna dobra, vraćajući na taj način zajam za brige i bolove koje su nekad podneli za svoje mlade; tako će im isplaćivati svoj dug kad oni ostare i kad im je sve to u tim godinama veoma potrebno. Prema roditeljima u toku celog života treba upotrebljavati samo blage reči. Jer kazna za brzo izgovorene i lakomislene reči je kazna veoma teška. Jer, kao nadzornica svega toga postavljena je Nemeza, glasnica Pravde. Roditeljima treba popuštati kad se ljute i kad iskaljuju svoj gnev, bilo rečima ili delima, i treba priznati da je sasvim opravdano kad se žestoko otac ljuti na svoga sina ako smatra da ga vređa.

E Sahrana umrlih roditelja je najbolji dar kad je najumereniji i kad ne prelazi uobičajeni sjaj, niti pak zaostaje za sjajem kakvim su pradedovi sahranjivali svoje roditelje. Tako isto svake godine treba dužnu pažnju obraćati na ukrašavanje grobova pokojnih roditelja i treba im neprekidno poštovanje ukazivati time što se neće zapuštati trajna uspomena na njih, i da se mrtvima da određeni deo onih sredstava koja nam je sudbina dodelila. I ako budemo sve ove zahteve ispunili i prema tome živeli, onda ćemo uvek od bogova za to primati zasluženu nagradu, i od bića moćnijih nego što smo mi, čime će naš život biti ispunjen i ulepšan divnim nadama.“

#### OPŠTA ZAKONODAVČEVA UPUTSTVA

A sve ono što se tiče naših dužnosti prema deci, srođnicima, prijateljima i sugrađanima, kao i usluge prema strancima, što nam ih bogovi nalažu, i načina postupanja prema svima njima, kako bismo ispunjavajući sve to na osnovu zakonskih zahteva načinili vedrim i lepšim, — sve to moraju sami zakoni tačnije izneti. Oni će delovati nagađanjem i ubeđivanjem, ili će, gde se čudi ne mogu nagađanjem promeniti, silom i pravom kažnjavati, te pod blagonaklonom pomoći božjom našu državu učiniti srećnom i blaženom.

A ono što zakonodavac, koji ima isto mišljenje kao i ja, treba na svaki način da izrazi, a ne može se izraziti u obliku zakona, o tome moram ja sada, pošto sam sve ostalo koliko sam mogao izneo, načiniti tek jedan uzorak za njega, kao i za sve one kojima on namerava da donese zakone — da bi mogao da sam započne s donošenjem zakona. U kom obliku se to može najbolje iskazati? Nije baš lako to obuhvatiti jednom kratkom formulom i tako izraziti. Ali uzmimo ovaj način otprilike,<sup>25</sup> da bismo time mogli utvrditi nešto čvrsto i pouzdano.

*Kleinija:* Koji je to način, govori!

*Atinjanin:* Ja bih želeo da građani budu što poslušniji zapovesti u vezi s vrlinom, i očigledno je da će zakonodavac u svom celokupnom zakonodavstvu pokušavati da to postigne.

*Kleinija:* Nema sumnje.

9. *Atinjanin:* Ovim što smo već kazali postiže se, po mom mišljenju, to da se zakonodavčeve opomene, ako su primljene od čoveka čija duša nije potpuno surova, slušaju blaže i dobrohotnije. I možemo biti potpuno zadovoljni ako one imaju za posledicu da onoga koji sluša njegove reči učine, ako ne baš mnogo a ono bar donekle, bronamerenijim i ujedno pristupačnijim pouci. Jer, sklonost ka dobrom ne nalazi se baš često, i nije velik broj onih koji žele da u čestitosti što brže i što više napreduju; naprotiv, mnoštvo potvrđuje kako mudro je Hesiod rekao (*Dela i dani*, 286 ss) da je put do nevaljalstva lak i da se može, pošto je kratak, prevaliti i bez znoja, „dok su besmrtni bogovi ispred

719 A valjanosti stavili znoj; dug i strm je put koji vodi do nje (vrline) i vrlo

težak na početku; ali, čim si stigao na vrh, on postaje lak i ugodan, ma kako težak da je pre toga bio“.<sup>26</sup>

*Kleinija:* Izgleda da dobro govori.

*Atinjanin:* Svakako. Ali to kakvo značenje je moja prethodna izjava imala — to želim sada da vam izložim.

*Kleinija:* Samo nam to izloži!

#### ZAKONODAVAC I PESNICI

Hajde, sad, da razgovaramo sa zakonodavcem i da mu kažemo ovo: „Reci nam, zakonodavče, zar nam ti ne bi rekao, kad bi znao šta treba da radimo i šta da govorimo?“

*Kleinija:* Bezuslovno.

*Atinjanin:* Nismo li mi maločas čuli kako tvrdiš da zakonodavac pesnicima ne sme dozvoliti da pevaju što god im je volja? Jer oni ne bi znali da li možda ne govore nešto što je protivno zakonima i time državi nanose štetu?

*Kleinija:* Pravo kažeš.

*Atinjanin:* A da li bi bilo u redu kad bismo mu u ime pesnika rekli ovo?

*Kleinija:* Šta?

*Atinjanin:* Evo ovo: „Postoji jedna stara priča, dragi moj zakonodavče, koju mi pesnici često ponavljamo i u koju svi veruju, da, naime, pesnik, kad sedi na Muzinom tronošću, nije pri čistoj svesti, nego da on, kao neki izvor, pušta da bez smetnje teče sve što izvire iz njega, a pošto je njegova umetnost imitiranje, on je često primoran da protivureći samom sebi kad prikazuje ljude suprotnih pogleda, a da pri tom ne zna da li su jedna ili druga izjava istinite. Naprotiv, zakonodavac to prilikom određivanja nekog zakona sebi ne sme da dozvoli, da, naime, da dve izjave o jednoj te istoj stvari, već mora svaki put dati samo jednu izjavu o svakoj stvari. Proceni sad ovo na osnovu onoga što si malopre (717 DE) rekao. I pošto već postoje tri vrste sahrane, jedna prekomerno raskošna, druga prekomerno skromna i treća ona koja se drži prave mere, ti si odabrao jednu vrstu, i to onu koja odgovara pravoj meri; to si ti jednostavno odobravaš. A ja bih, naprotiv, kad bi u svojoj pesmi uveo jednu naročito bogatu ženu i kad bi ona davala naređenje kako da se sahrani, sigurno smatrao da je opravdano da bude sahranjena prekomerno raskošnom sahranom. Neki štedljiv i siromašan čovek bi, naprotiv (u mojoj pesmi — *prev.*) smatrao opravdanom skromnu sahranu, a onaj, opet, koji raspolaže nekim osrednjim imanjem, i koji je i sam umeren, odobriće odgovarajuću sahranu. Ali ti se ne smeš zražavati onako kao što si malopre uradio kad si samo naveo pravu meru, nego moraš objasniti šta je to prava mera i šta ona obuhvata. Jer takva neodređena izjava ne predstavlja još pravi zakon, to nikako ne smeš da uobraziš.

*Kleinija:* Pravu istinu kažeš.



UVODNE REČI U ZAKON  
SU KORISNE

10. *Atinjanin*: Treba li da nam onaj čovek koji je određen za stvaranje zakona nešto kaže pre toga kao uvod u zakone? Ili da li da odmah počne s onim šta treba raditi a šta ne, da nam posle toga zapre-  
720 A ti kaznom, i odmah zatim pređe na neki nov zakon, a da svojim zakonima nije dodao ništa kao opomenu i nagovaranje? To je kao i kod lekara<sup>27</sup>: jedan leči na onaj, a drugi na ovaj način. Mi ćemo se podsetiti na obe metode lečenja, da bi potom našeg zakonodavca zamolili kao što i mala deca mole lekara: „Leči nas na najblaži način“. Šta znače te naše reči? Zacelo, mi govorimo o lekarima i o lekarskim pomoćnicima, ali i ove druge nazivamo lekarima.

B *Kleinija*: Tako je!

*Atinjanin*: Bilo da su ovi poslednji slobodni ljudi ili robovi, oni ipak svoje znanje stiču samo prema uputstvima svojih gospodara, po onome što vide, i najzad po svom sopstvenom iskustvu, ali ne na osnovu same suštine stvari, onako kako su to slobodni lekari zaista sami stekli svoje znanje pa ga onda predaju dalje svojim učenicima. Da li bi ti tako podelio one ljude koje zovemo lekarima?

*Kleinija*: Svakako!

C *Atinjanin*: Bez sumnje ti je poznato da u državama boluju i robovi i slobodni ljudi, da robove, po pravilu, leče robovi koji trče po gradu i dočekuju obolele u bolnicama, i da nijedan od tih lekara niti daje niti prima kakvo pobliže obaveštenje o bilo kojoj bolesti nekog roba, nego mu propiše ono što mu se prema njegovom iskustvu učini pogodnim, kao da je njegovo znanje pouzdano. Kao neki veliki moćnik ili tiranin on posle toga otrči nekom drugom bolesnom robu i tako olakšava svome gospodaru brigu oko lečenja. Slobodan lekar, naprotiv, najviše se bavi lečenjem i nadzorom bolesti slobodnih ljudi, on istražuje uzroke bolesti u njihovoj suštini, ispitujući pri tom o bolesti i samog bolesnika i njegove prijatelje. Na taj način i sam mnogo štošta sazna od bolesnika, i koliko mu je moguće, poučava i samoga bolesnika i ne propisuje mu lek pre nego što ga je do neke izvesne mere i sam pridobio za svoje shvatanje; zatim pokušava da ubeđivanjem bolesnika smiri i tako nastoji da ga, vraćajući mu zdravlje, potpuno izleči. Ko-  
D  
E  
ji od ovih lekara, ili takođe od učitelja gimnastike je bolji? Da li onaj koji postupa na ovaj način, ili onaj koji radi na onaj drugi način? Da li onaj koji na dva načina obavlja jednu delatnost, ili onaj koji postupa na jedan od ova dva načina, i to na gori i suroviji način?

*Kleinija*: Onaj dvostruki način postupanja, dragi prijatelju, svakako je mnogo bolji.

*Atinjanin*: Želiš li, onda, da vidimo kako ovaj dvostruki način i jednostruki postupak deluje u zakonodavstvu?

*Kleinija*: Kako da ne želim?

ATINJANIN DAJE JEDAN PRIMER TAKVOG UPUTSTVA

11. *Atinjanin*: Hajde, sad, tako ti bogova, koji će zakon zakonodavac najpre doneti? Neće li u skladu s prirodom svojim zakonskim odredbama najpre urediti ono na čemu počiva samo postojanje države. 721 A

*Kleinija*: Sigurno.

*Atinjanin*: A zar bračne veze i zajednice nisu ono što predstavlja početak postanka i razvoja država?<sup>28</sup>

*Kleinija*: Kako da nisu?

*Atinjanin*: Ako se, dakle, najpre donesu zakoni o braku, izgleda da je to dobro za valjan razvoj svake države.

*Kleinija*: Sigurno!

*Atinjanin*: Navedimo, dakle, taj zakon u prostom, jednostrukom obliku (tj. bez opomene i uputstava — *prev.*); on bi glasio nekako ovako:

„Kad neko ima trideset godina, pa do trideset i pete godine,<sup>29</sup> mora da se ženi; ako to ne učini, neka se kazni novčanom kaznom i gubitkom građanskih prava, i to u novcu toliko i toliko, u gubitku građanskih prava toliko i toliko.“ B

Takav treba da bude jednostavni zakon o braku, a dvostruki neka glasi ovako:

„Kad neko ima trideset godina, pa do trideset i pete, neka se ženi imajući na umu da ljudski rod na neki način ima udela u besmrtnosti, za kojom svako u sebi nosi veliku žudnju: jer postati slavnim i ne ležati posle smrti u grobu bezimeno, to je ta želja za besmrtnošću. Jer ljudski rod je, takoreći, prirodno povezan s celokupnim tokom vremena, neprestano je u vezi s njim i ostaće tako. Njegova se besmrtnost manifestuje u tome što za sobom ostavlja decu svoje dece te uvek ostaje jedan te isti i tako rađanjem neprestano ima udela u besmrtnosti. I zato je to greh protiv božanstva ako neko dobrovoljno sam sebe toga lišava, a toga se lišava namerno onaj koji ne mari za decu i ženu.<sup>30</sup> Ko se, dakle, pokorava tome zakonu neka bude bez kazne, a ko neće da se pokorava i ne oženi se do trideset i pete godine, neka bude svake godine kažnjavan tolikom i tolikom kaznom da ne bi izgledalo kao da mu život neženje donosi korist i uživanje, i neka u državi izgubi one počasti koje mlađi uvek dodeljuju starijima od sebe.“ C

Pošto smo sad čuli o ovom zakonu pored onog drugog, možemo kod svih pojedinih zakona postaviti pitanje da li on treba da bude ovako dvostruk, kako bi u isto vreme sadržavao i ubeđivanje i pretnju, ili, pak, da bude što je moguće kraći, ili, pak, treba da bude jednostruk i kratak tako da sadrži samo pretnju.<sup>31</sup> D

*Megil*: Dragi prijatelju, lakonskom karakteru uvek odgovara više ono što je najkraće. Ali, kad bi me neko pozvao da budem sudija u ovim pisanim odredbama i da presudim o tome za koji bih se od ovih oblika odlučio da bude donesen u mojoj državi, ja bih odabrao duži 722 A

oblik. I tako bi moj izbor, po ugledu na to, kod svakog zakona bio uvek isti kad bi postojala dva zakonska oblika. Ali ovi predlozi zakona treba da dobiju i Kleinijevo odobrenje, jer je njegova ova nova država koja sad namerava da se služi takvim zakonima.

*Kleinija:* To si dobro rekao, Megile.

12. *Atinjanin:* Upuštati se sad u dužinu ili kratkoću zakonskih oblika bilo bi sasvim ludo, jer, po mom mišljenju, treba ceniti ono što je najbolje, a ne što je najkraće ili najduže. A što se tiče sadržaja koje smo upravo naveli, ne samo što jedan oblik po svojoj vrednosti primenjivanja dvostruko premaša drugi već je, kako smo maločas (720 C) rekli, vrlo dobro upoređena dvostruka delatnost lekara sa ova dva oblika. Međutim, izgleda da nijedan od zakonodavaca nije imao na umu ove dve vrste lekara, jer, dok ipak postoji mogućnost da se u zakonodavstvu primene dva sredstva, opomena i sila — ukoliko se to može primeniti na gomilu ljudi bez obrazovanja — zakonodavci se ipak služe samo silom. Jer, oni u svojim zakonskim odredbama ne povezuju naređenje sa nagovaranjem i ubeđivanjem, nego se ograničavaju isključivo na silu. A ja, poštovani moji prijatelji, vidim da kod zakona neophodno treba primenjivati još nešto treće što se sada nigde nije primenjivalo.

*Kleinija:* Šta misliš da je to?

#### POTREBNO JE UOPŠTAVANJE METODA

*Atinjanin:* Ono što je po božjoj volji neposredno proizišlo iz naših dosadašnjih raspravljanja. Jer, otkako smo jutros počeli da razgovaramo o zakonima, došlo je gotovo podne, i mi se nalazimo ovde na ovom predivnom mestu za odmaranje u neprekidnom razgovoru o zakonima, a ipak izgleda da tek sada počinjemo da razgovaramo o zakonima, dok je sve ono ranije predstavljalo samo uvod u zakone. A radi čega sam to rekao? Radi toga što želim da kažem da svaki govor i sve u čemu sudeluje glas, ima nekakav uvod i neku vrstu pripreme, koja sadržava u sebi neku umetničku i svrhovitu pripremu, korisnu za ono što treba izvesti. I za takozvane *nome* (700 B) koji se pevaju uz pratnju gitare i za svako muzičko delo uopšte postoje izvanredno divni uvodi. Međutim, za prave *nome*,\* naime, državne, još niko nikad nije objavio nikakav uvod, a ako ga je i napisao, nije ga nikad objavio, kao da uvod po samoj prirodi stvari ne pripada zakonima. A nama dosadašnje raspravljanje, kako mi se čini, pokazuje da mogu postojati takvi uvodi i da maločas navedeni zakoni koji su mi se činili dvostruki, nisu zapravo dvostruki nego da u njima postoje dvoje, to jest zakon i uvod u zakon. Ono što smo nazvali tiranskom odredbom upoređujući je sa propisima onih lekara koje smo nazvali neslobodnima, to je onaj pravi čisti zakon; a ono što smo ranije kazali i što je ovaj ovde\* označio

\* Tj. zakone.

kao uveravanje — to je zaista uveravanje i ima vrednost uvoda u zakon. Jer mislim da je svrha celokupnog govora (715 E) koji je zakonodavac izrekao kao uveravanje — u tome da onoga kome je zakon namenjen učini dobrovoljnim i spremnim da prihvati naređenje, to jest pravi zakon. I baš zato bi, bar po mom mišljenju, bilo tačno da se to nazove uvodom, a ne tekstom zakona. Pošto sam to rekao, šta bih posle toga još želeo da kažem? Ovo: zakonodavac nikad ne sme propustiti da ne samo svim svojim zakonima kao celini nego i ispred svakog zakona stavi uvode. I to će načiniti značajnu razliku između tih i ostalih zakona, upravo onoliko koliko su se razlikovala ona dva oblika zakona koje smo maločas naveli.

*Kleinija:* Što se mene tiče, ja ne bih stručnjaka u tom poslu upućivao na neki drugi način prilikom donošenja zakona.

*Atinjanin:* Čini mi se, dragi Kleinija, da si u pravu bar u tome što zastupaš mišljenje da je uvod potreban svim zakonima kao celini i da prilikom svakog donošenja zakona odmah na samom početku pre celine zakonskog teksta treba staviti uvod, koji će odgovarati pojedinostima teksta. Jer, tekst zakona koji posle toga dolazi nije od male vrednosti, i veoma je važno da li je taj uvod napisan jasno i razgovetno. Ali, kad bismo pred takozvanim velikim zakonima stavljali uvod isto onako kao i pred male zakone, mislim da to ne bi bilo pravilno rečeno. Jer to ne valja raditi ni kod svake pesme niti pak kod svakog govora — takav uvod, doduše, po prirodi pripada svemu, ali ga ipak ne treba svuda upotrebljavati. To treba u svakom datom slučaju prepustiti samom govorniku, pevaču i zakonodavcu.

*Kleinija:* Izgleda da govoriš pravu istinu. Ali, prijatelju, mi nećemo produžavati naše raspravljanje više no što je potrebno, već da se vratimo na sam predmet. Da počnemo, ako se s tim slažeš, baš s onim što si pre rekao još dok to nisi označio kao uvod u zakon. Razmotrimo, dakle, stvar još jednom iz početka, i učinimo još jedan srećniji pokušaj, kako to igrači kažu u igri, tako što ćemo ono što smo tada rekli pretresati kao uvod, a ne samo kao neki slučajni razgovor. Počnimo, dakle, s tim sa izričitim priznavanjem da je reč o uvodu. Što se tiče obožavanja bogova, negovanja uspomena na pretke, dovoljno je već ono što smo kazali (716 B). Pokušajmo sad da govorimo o onome što dolazi posle toga, dok ti se ne učini da je o uvodu rečeno sve. A posle toga ti ćeš nabrojati same zakone.

*Atinjanin:* O bogovima, dakle, i o onima koji dolaze posle bogova\*\*, i živim i mrtvim roditeljima rekli smo već dovoljno kao uvod, kako sada tvrdimo. A sad me, čini mi se, ti pozivaš da iznesem ono što tom uvodu još nedostaje.

*Kleinija:* Tako je.

\* Megil.

\*\* Tj. o demonima.